

RESPUBLIKA ILMIY-TEXNIK ANJUMANI

**CHET TIL TA'LIMIGA INNOVATSION YONDOSHUV
TAMOYILLARI VA ILMIY-AMALIY
TARJIMA MUAMMOLARI**

5-6 may 2023-yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

**“CHET TIL TA’LIMIGA INNOVATSION
YONDOSHUV TAMOYILLARI VA
ILMIY-AMALIY TARJIMA
MUAMMOLARI”**

MAVZUSIDAGI

**RESPUBLIKA ILMIY-TEXNIK
ANJUMANI**

5-6 may 2023-yil

Namangan, 2023-yil.

34.	<i>H.Bekchanova</i> , Chet tilini o'rganish darslarida diskurs tahlilining ahamiyati	139
35.	<i>F. Rajabboyeva</i> , Ommaviy axborat vositalarida diskurs tahlilning ahamiyati	142
36.	<i>D.Yusupova, M.Muxammadjonova</i> , Nemis tili darslarida urf-odatlarini o'rgatishni rivojlantirish texnologiyasi.....	145
37.	<i>Г.К. Хожаметова</i> , Предъявление нового грамматического материала учащимся в лицеях и техникумах.....	149
ILMIY VA BADIY TARJIMA MUAMMOLARI VA ADABIY ALOQALAR		
38.	<i>Z. Sadiqov</i> , O'zbek tarjimachilik tarixini davrlashtirish muammolari.....	153
39.	<i>G. Hallieva</i> , Adabiyotlararo aloqalar va multikulturalizm	156
40.	<i>A.Tursunov</i> , Mo'g'ullar emas – boburiylar saltanati.....	162
41.	<i>Н.Усманова, Л.Холияров</i> , Вопросы текста и видов перевода в переводе.....	166
42.	<i>M.Todjixodjayev, Sh.Nurmuhammadov</i> , O'zbek tili darsliklarining xorijiy mualliflari.....	170
43.	<i>A.Ma'diyeva</i> , O'zbek zamonaviy she'riyatida obrazlarning “modern”cha tasviri va talqini.....	175
44.	<i>М.Мамашаева, М.Абдужаббарова</i> , Эпоха возрождения в Европе	179
45.	<i>D.Azimova</i> , The problem of adequately equivalent selection of accounting and auditing terms in the English and Uzbek languages	182
46.	<i>Sh.Axmedova</i> , Boburiylar ilmiy merosining fransuz tilidagi tarjimalari.....	185
47.	<i>Elmuradova G</i> , Turizm matnlari tarjimasida konsept tushunchasining ahamiyati.....	189
48.	<i>F.Nurdinova</i> , Badiiy asarlar tarjimasida peysaj va portretni aks ettirish masalasida.....	193
49.	<i>S.Abdukhaliyeva, G.Juraeva</i> , Metaphor as a source of semantic change	196
50.	<i>D.Yusuffjanova, M.Zulunova, I.V.Gyotening</i> „G'arbu sharq devoni“ da uchraydigan sharqona motivlar	198

J.Sharipovning yuqoridagi davrlashtirish sirasiga yana quyidagi ikkita davrni ham kiritish maqsadga muvofiq:

10. **Sobiq ittifoq davri tarjima tarixi** (XX asr boshlaridan O'zbekiston mustaqillikka erishgan paytgacha bo'lgan tarjima tarixi;

11. Mustaqillik yillaridagi **eng yangi davr** tarjima tarixi.

Kelajakda mustaqillik yillaridagi tarjima tariximiy, ya'ni eng yangi davr tarjima tarixini avvalgi bosqichlar bilan tadrijiy bog'lagan holda o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bu masala qisman kaminaning „Tarjima nazariyasi va amaliyoti“ nomli darsligida o'rganilgan [4]. Zero, bu davrning ham o'ziga xos tomonlari, qutblari va yangi tarjimonlari bo'lib, ularni tadqiq etish tarjimashunoslikka anchagina yangiliklar olib kiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
2. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1982.
3. Sharipov J. O'zbekistonda tarjima tarixidan – Toshkent: Fan, 1973.
4. Sadiqov Z. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan darslik sifatida nashrga tavsiya etilgan. 2023 yil. 190 bet.

ADABIYOTLARARO ALOQALAR VA MULTIKULTURALIZM

*Hallieva Gulnoz Iskandarovna,
O'zDJTU professori, filologiya fanlari doktori*

Jahonda biror adabiyot faqat o'z qobig'ida, o'z adabiy anhanalari doirasida rivojlanmaydi, balki boshqa adabiyotlarning ilg'or tajribalariga tayangan holda o'z taraqqiyotini belgilaydi.

Milliy adabiyot – har bir xalq madaniy hayotining ajralmas qismi, muayyan millatning, masalan o'zbek, rus, yapon xalqining adabiy

merosi, nazmiy va nasriy durdonalari, o'lmas asarlaridir. Rus komparativist olimi B.G.Reizovning fikriga ko'ra, milliy adabiyot ko'plab adabiy va madaniy kuchlarning, tendentsiya va imkoniyatlarning birlashuvidir¹.

Qaysi mashxur asarni olmaylik, u avvalo, ma'lum bir millat vakilining ijodiy merosi, u yoki bu xalqning ma'naviy boyligidir. Masalan, Alisher Navoiy asarlari turkiy xalqlarning ma'naviy merosi bo'lishi bilan birga, butun dunyo xalqlarining intellektual boyligidir. Chunki shoirning asarlarida ifodalangan insonparvarlik, mardlik, do'stlik kabi umumbashariy g'oyalar barcha xalqlar uchun birdek qadrlil va ahamiyatlidir.

Har bir millat adabiyoti dunyo badiiy tafakkurining ajralmas qismini tashkil qiladi. Jahon xalqlarining qiziqishi va o'qishi badiiy adabiyot ahamiyatini belgilovchi asosiy mezonlardandir. U yoki bu xalqning jahonda tanilishi, eng avvalo, o'sha xalq madaniyati, san'ati va adabiyotining qanday miqyosda tarqalishi va tan olinishiga bog'liqdir.

Adabiyotlararo aloqalar har bir millatning mahnaviy-madaniy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiy aloqalarning qiyosiy adabiyotshunoslik ob'ekti sifatidagi o'rni, uning mohiyati haqida juda ko'plab ilmiy asarlar bitilgan. A.Dima, I.Neupokoeva, N.Konrad, M.Jirmunskiy, B.Nazarov, N.Karimov, B.Karimov va boshqa olimlarning tadqiqotlarida adabiy aloqalar va ularning adabiyotshunoslikdagi ahamiyati borasida muhim ilmiy-nazariy xulosalar bayon qilingan.

T.T.Xamidova, M.E.Rasuli, S.Matkarimova, T.Sultanov va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlari bevosita adabiy aloqalarga bag'ishlangan². I.G.Neupokoeva xalqlararo adabiy aloqalarni tipologik va genetik turlarga bo'lib o'rganishni, bunda ijtimoiy omillarni hisobga olish zarurligini qayd etadi. Shuningdek, olima adabiy aloqalar tarixiy ehtiyoj, tajriba almashish maydoni ekanini alohida tahkidlaydi (*«...gotovix tvorcheskix resheniy ni odna iz literatur drugoy dane*

¹ Danilina G.I. Sravnitelnoe literaturovedenie. Xrestomatiya. – Tyumeng', 2011. – C.134.

² Xamidova T. Russko-uzbekskie literaturnie svyazi v godi Velikoy otechestvennoy voyni. – Tashkent, 1973; Rasuli M.E. K probleme vzaimovliyaniya i vzaimoobogaeniya russkoy i uzbekskoy literaturi. – Tashkent: Fan, 1978; Matkarimova S. Anhana, yangilik va badiiy mahorat (Xorazm shoirlari ijodida Navoiy anhanalari misolida). – Toshkent, 2019; Sultanov T. Alisher Navoiy va Ozarbayjon adabiyoti: tarixiy ildizlar, an'analar, vorisiylik (Kishvari va Sodiqliy asarlari misolida). – Toshkent, 2019.

mojet, no i ni odna literatura ne mojet proyti mimo togo inonatsionalnogo, xudojestvennogo opita, kotoriy yey istoricheski nujen»¹.

N.I.Konrad adabiy aloqalarni bir xalq adabiyotining boshqa bir xalq adabiyoti olamiga kirib borishi deb tahriflaydi va adabiyotlararo aloqalarning 5 ta asosiy turini ajratib ko'rsatadi:

1. Badiiy asarlar bilan originalda tanishish, o'rganish va o'z xalqi orasida ommalashtirish. Masalan, Yevropa yoki rus sharqshunoslari Alisher Navoiy asarlarini tarjimada emas, originalda o'qiy olishgan.

2. Tarjimalar bir xalq adabiyotining boshqa bir xalq adabiyoti olamiga kirib borishidagi yana bir adabiy aloqa shaklidir. Bunda tarjimon adabiy vositachi (literaturny posrednik) vazifasini bajaradi;

3. Aynan bir xil mavzuning turli xalqlar adabiyotida yoritilishi ham adabiyotlararo aloqaning bir shakli. Masalan, Nizomiy, Dehlaviy, Navoiyning «Xamsa» asari aynan adabiy aloqalarning samarali natijasidir.

4. Jahon adabiy aloqalari tarixi bir xalq adabiyotining boshqa bir xalq adabiyoti olamiga kirib borishidagi yana bir shakl. Adabiy aloqalarning bu turini N.I.Konrad «milliy adaptatsiya» deb izohlaydi. Masalan, «Otogi boko» (1666) g'aroyib voqealar haqidagi hikoyalar to'plami. Asardagi voqealar ko'p jihatdan «Tszyang'den sinxua» nomli xitoy hikoyalariga mushtarak. Lekin xitoy hikoyalaridan tahsirlanib yozilgan yapon hikoyalari, yapon odamiga mo'ljallanib, ularning tafakkur tarziga mos ravishda bitilgan.

5. Hamma xalqlarda mavjud manoqib qissalar (povestg' jitie) va ularning o'zaro adabiy aloqasi. Masalan, xotamtoylikda tengsiz Budda, chiroy timsoli Yusuf, Aleksandr Nevskiy haqidagi hikoyatlar². Bu kabi hikoyalar bugun narrativ proza deb ataladi. SHuningdek, badiiy asar yozishda narrativ usuldan (qiziqarli hikoya qilish sanhati) ham unumli foydalanilmoqda³.

M.Jirmunskiyning fikricha, adabiy aloqalar va adabiy tahsir masalasi tarixiy kategoriya bo'lib, konkret tarixiy sharoitlarda turli xil intensivlik darajasida va har xil shaklda namoyon bo'ladi (*Literaturnie svyazi i vzaimodeystviya predstavlyayut kategoriyu istoricheskuyu i v*

¹ Neupokoeva I.G. Istoriya vsemirnoy literaturi. Problemy sistemnogo i sravnitel'nogo analiza. – M.: Nauka, 1976. – S.85.

² Batafsil qarang: Konrad N.I. K voprosu o literaturnyx svyazyax // Literatura i teatr. – M.: Nauka, 1978. –B.49 – 59.

³ Qarang: O narrativnix texnikax // <http://litmasters.ru/isatelskoe-masterstvo/o-narrativnyx-texnikax.html>

*razlichnqx konkretnix istoricheski x usloviyax imeyut raznuyu stepen intensivnosti i prinimayut raznie formi)*¹.

Adabiyotshunos K.Quramboev ta'kidlaganidek, adabiy aloqalar va ta'sirlar masalasi milliy adabiyotlar taraqqiyotini kafolatlaydigan omillardan biri ekani isbot talab qilmaydigan haqiqatga aylangan. Jahonda biror adabiyot yo'qki, faqat o'z qobig'ida, o'z adabiyoti an'analari doirasida boshqa milliy adabiyotlarning ilg'or tajribalariga tayanmagan holda rivojlanib, o'z taraqqiyotining yuqori cho'qqisiga ko'tarilgan bo'lsin². So'nggi yillarda milliy adabiyotimizni rivojlantirish, o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda targ'ib qilish, bu jarayonda dunyo xalqlarining, jumladan, qardosh ellarning adabiyoti bilan yaqindan tanishish, ularning eng sara adabiy asarlarini aslyatidan o'zbek tiliga tarjima qilish borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda.

Sh.Rizaev adabiy aloqa har qanday adabiyotning rivoji uchun nihoyatda zarur omillardan biri ekanini tahkidlarkan, adabiy mahdudlik va badiiy tafakkurning biqiq xolga tushib qolishi, avvalo, boshqa adabiyotlarni o'rganmaslik, o'z adabiyotiga tanqidiy nazar bilan qaray bilmaslik, qiyoslash, solishtirish imkoniyatidan mahrumlik hisobiga ro'y berishi, shu ma'noda uzoq va yaqin xorijdagi barcha adabiy hodisalarni o'rganib borish, badiiy yangiliklardan boxabarlik, mutolaa va ijodiy aloqalarga kirishish muayyan xalqqa mansub har qanday adabiy jarayonni professional jihatdan oziqlantirishi haqidagi muhim fikrni bildiradi³.

Adabiyotlararo aloqalar tizimida **multikulturalizm** (ko'pmillatli madaniyat) ham muhim ahamiyat kasb etadi. Multikulturalizmning g'oyaviy mazmuni ko'p millatli davlatlarda turli xalqlarning o'zaro kelishib yashashiga, do'stona munosabatda bo'lib, bir-birlarining madaniyati, tarixi va adabiyotini hurmat qilishga yo'naltirilgan. XX asrning oxirgi choragida AQShda shakllangan siyosatdir⁴. Multikulturalizm ijtimoiy hayotning barcha qirralarini, jumladan, adabiyotni ham qamrab oladi.

Multikulturalizm qiyosiy adabiyotshunoslikda, ayniqsa, adabiyotlararo jarayonlar mohiyatini belgilashda muhim ahamiyatga

¹ Jirmunskiy V.M. Sravnitelnoe literaturovedenie. – L., 1979. – S.77.

² Kuramboev K. Adabiy aloqalar – milliy adabiyotlar taraqqiyotining qonuniyatlaridan biri // <http://uzadab.ndpi.uz/adabiy_aloqalar.html>

³ Adabiy aloqalar ijodiy jarayon ko'zgusi (davra suhbat, 2014) // [htt's://ziyouz.uz](http://s://ziyouz.uz)

⁴ Gasanova N. K opredeleniyu kontsepta «multikulturalizm» // <https://cyberleninka.ru/article/v/k-opredeleniyu-kontsepta-multikulturalizm>

ega. Uning asosini yevropatsentrizmdan (*evropa xalqlari madaniyati, adabiyoti, tarixi va boshqa xususiyatlarini boshqa xalqlardan ustun qo'yish*) voz kechish, bir xalqni boshqasidan ustun qo'ymaslik, madaniyat va adabiyotning yagona modelini yaratish g'oyasi tashkil qiladi. Shu jihatdan mulg'tikulg'turalizm namoyandalari insoniyat tsivilizatsiyasini, jumladan, jahon adabiyotini ulkan «mozaikaga» o'xshatishadi. Ularning fikricha, qotib qolgan dogmalar, markazlashtirish mantiqi bilan u yoki bu adabiy hodisalarga baho berib bo'lmaydi. Badiiy adabiyotdagi multikulturalizm barcha adabiy hodisalarni teng ko'rib, birini ikkinchidan kamsitmagan holda o'rganadi.

Rus adabiyotshunosligida multikulturalizm ga xoslik nazariy fikrlar XX asr boshida bitilgan ilmiy maqolalarda uchraydi. Rus olimi **S.A.Vengerovning** ta'kidlashicha (1919), haqiqiy adabiyotshunos diqqatini faqat mashhur namoyandalargagina emas, adabiy jarayonning boshqa vakillariga ham qaratmog'i kerak. CHunki bahzan aynan ular u yoki bu davrga xos xususiyatlarni yaqqolroq ifodalashga qodirdirlar (*...ya schitayu sovershenno nenauchnqm izuchat literaturu tolko v yeyo krupnix predstavitelyax. Bqvaet daje tak, chto melkiy pisatel, splosh da ryadom yarche xarakterizuet tu ili druguyu epoxu, chem pisatel krupniy*)¹.

Bahzi ilmiy maqolalarda aynan bir masalaga turlicha qarashni kuzatish mumkin. V.M.Jirmunskiy (1891–1971) va N.I.Konrad (1891–1970) bir makon va bir zamonda yashab ijod qilgan, qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi rivojiga ulkan hissa qo'shgan taniqli olimlardir. Ularning «Alisher Navoiy va Renessans» masalasiga bag'ishlangan maqolalarida N.I.Konrad multikulturalizm g'oyalariga², V.M.Jirmunskiy yevropatsentrizm aqidalariga³ tayanadi.

N.I.Konrad «Layli va Majnun» asaridagi epizodlarni G'arb adabiyotidagi Tristan va Izolda, Usta va Margarita bilan qiyoslasa, V.M.Jirmunskiy Navoiy qarashlarini Dante, Leonardo da Vinchi, Petrarka qarashlari bilan taqqoslaydi. N.I.Konrad Navoiy ijodidagi universallikka e'tibor qaratib, Navoiy barcha xalqlar shoiri, degan xulosaga keladi. V.M.Jirmunskiy esa Navoiy «uyg'onish davri G'arb

¹ Akademicheskie shkolq v russkom literaturovedenii. – M.: Nauka, 1975. – S.179.

² Konrad N.I. Srednevostochnoe vrozhdenie i Alisher Navoi // Inostrannaya literatura. №2. – M., 1966. – S.212 – 220.

³ Jirmunskiy V.M. Alisher Navoi i problema Renessansa v vostochnix literaturax // Uchenqe zapiski LGU. Ser. filol. nauk. 1961. Vip. №59. – S.86 – 97.

titanlari» bilan hamfikir ekani, ularning g'oyalari shoir asarlarida aks etgani haqidagi fikrni ilgari suradi.

Har ikkala maqolada ham Renessans umumiy maydon sifatida ko'rsatilgan, ammo V.M.Jirmunskiy g'arbning madaniyat, ma'naviyat, ilm-fan jabhasidagi yutuqlari sharqnikidan ustunligini ko'rsatishga harakat qiladi. N.I.Konrad esa SHarq mahnaviyati va madaniyati o'zining qadim sarchashmalariga ega bo'lgani, bu borada G'arbga ehtiyoj sezmagani qayd qiladi. Olim mulg'tikulg'turalizm dagi xalqlararo tenglikka asoslangan kontseptsiya asosida hech bir xalq o'zini boshqasidan ustun qo'yishi kerak emasligi haqidagi g'oyani qo'llab quvvatlaydi (*...ni u kogo net pravo schitat sebya narodom osobim, prevosxodya opim vsej drugix, maniya velichiya u natsii stol je lojna, vredna i prosto smeshna, kak i maniya velichiya u otdelnogo cheloveka*)¹.

Hullas, milliy, hududiy, jahon adabiyoti, adabiy aloqalar, mulg'tikulg'turalizm va boshqalar adabiyotlararo jarayonlarning shakllari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Danilina G.I. Sravnitelnoe literaturovedenie. Xrestomatiya. – Tyumen, 2011. – C.134.
2. Xamidova T. Russko-uzbekske literaturne svyazi v godi Velikoy otechestvennoy voyni. – Tashkent, 1973;
3. Rasuli M.E. K probleme vzaimovliyaniya i vzaimoobogaopeniya russkoy i uzbekskoy literatur. – Tashkent: Fan, 1978;
4. Matkarimova S. Anhana, yangilik va badiiy mahorat (Xorazm shoirlari ijodida Navoiy an'analari misolida). – Toshkent, 2019;
5. Sultanov T. Alisher Navoiy va Ozarbayjon adabiyoti: tarixiy ildizlar, anhanalar, vorisiylik (Kishvari va Sodiqiy asarlari misolida). – Toshkent, 2019.
6. Neupokoeva I.G. Istoriya vseмирnoy literaturi. Problemi sistemnogo i sravnitelnogo analiza. – M.: Nauka, 1976. – S.85.
7. Batafsil qarang: Konrad N.I. K voprosu o literaturnyx svyazyax // Literatura i teatr. – M.: Nauka, 1978. –B.49 – 59.
8. narrativnix texnikax // [htt':// litmasters.ru/pisatelstvo-masterstvo/o-narrativnix-texnikax.html](http://litmasters.ru/pisatelstvo-masterstvo/o-narrativnix-texnikax.html)

¹ Konrad N.I. Srednevestochnoe vozrojenie. – S.220.

9. Jirmunskiy V.M. Sravnitelnoe literaturovedenie. – L., 1979. – S.77.
10. Kuramboev K. Adabiy aloqalar – milliy adabiyotlar taraqqiyotining qonuniyatlaridan biri // <http://uzadab.ndi.uz/adabiy_aloqalar.html>
11. Adabiy aloqalar ijodiy jarayon ko'zgusi (davra suhbat, 2014) // [htt's://ziyouz.uz](http://ziyouz.uz)
12. Gasanova N. K opredeleniyu kontsepta «multikulturalizm» // <https://cyberleninka.ru/article/v/k-opredeleniyu-kontsepta-multikulturalizm>
13. Akademicheskie shkoli v russkom literaturovedenii. – M.: Nauka, 1975. – S.179.
14. Konrad N.I. Srednevostochnoe vozrojdienie i Alisher Navoi // Inostrannaya literatura. №2. – M., 1966. – S.212 – 220.
15. Jirmunskiy V.M. Alisher Navoi i problema Renessansa v vostochnix literaturax // Uchenqe zapiski LGU. Ser. filol. nauk. 1961. Vqp. №59. – S.86 – 97.
16. Konrad N.I. Srednevostochnoe vozrojdienie. – S.220.

MO'G'ULLAR EMAS – BOBURIYLAR SALTANATI

*Tursunov Akmaljon Hamidjonovich,
filologiya bo'yicha falsafa doktori, dotsent. NamDU*

Ma'lumki Bobur Shohning ajdodlari O'rta osiyo tarixida ulkan saltanat yaratgan mashhur kishilarga, ya'ni ota tomonidan Sohibqiron Amir Temur va ona tomonidan Chingizxonga borib taqaladi. Tarixdan ma'lumki Zahiriddin Muhammad Bobur o'z ona yurti Andijon va bobosininig yurti Samarqandni qo'ldan bergandan so'ng Afg'oniston tomon yurish qiladi va Qobulda o'zining xukmronligini o'rnatadi. Yigirma yillik Qobuldagi xukmronlikdan so'ng Bobur Mirzo nihoyat 1526 yili Hindistonni zabt etadi. U bungacha Hindistonga bir necha bor yurish qilgan edi, bu xaqda u o'zining “Vaqo'e (Boburnoma)” nomasida batafsil ma'lumot keltirgan. Boburning Hindistonni zabt etishi va u yerda ulkan saltanatni yaratishi Zahiriddin Muhammad Bobur nomini tarixda o'chmas iz qoldirishiga sabab bo'ldi.